

Tomasz Pudłocki

Stulecie Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemysłu

Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemysłu, jedna z najstarszych wciąż działających instytucji naukowych w Polsce, obchodziło w 2009 r. swoje stulecie. Warto podkreślić, że przed wiekiem, gdy powoływano Towarzystwo do życia, zwracano uwagę na potrzebę stworzenia instytucji, która na pograniczu polsko-ukraińskim inicjowałaby badania związane z historią i kulturą nie tylko regionu, ale i szeroko pojętych Kresów, a zarazem dbałaby o ich wysoki poziom. Aktualność tego celu potwierdziła się po 1945 r., kiedy to TPN – do powołania Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie (dzisiejszego uniwersytetu) – było jedyną placówką naukową w Polsce południowo-wschodniej. Dlatego obchody stulecia przygotowane przez Zarząd pod kierunkiem prezesa prof. dr. hab. Zdzisława Budzyńskiego objęły szereg inicjatyw, które odwoływały się z jednej strony do tradycji i historii placówki, z drugiej zaś wychodziły naprzeciw nowym formom działalności w XXI w.

Jubileusz stulecia Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemysłu został otwarty w bardzo nietypowy sposób. Równo sto lat od zawiązania tej instytucji, 14 lutego 2009 r., w sali narad Urzędu Miasta odbyła się skromna, ale niezwykła uroczystość – zainscenizowane odtworzenie protokołu zebrania, podczas którego ukonstytuował się pierwszy Komitet Wykonawczy TPN. Tym razem w roli aktorów wystąpili czołowi przedstawiciele świata kultury, nauki i polityki, świetnie oddając klimat epoki i okoliczności, w jakich powołano TPN. W postać dr. Leonarda Tarnowskiego (pierwszego prezesa) wcielił się prezes TPN prof. Zdzisław Budzyński, w prof. Feliksa Przyjemskiego – dyrektor Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej Mariusz Olbromski, w Kazimierza Osińskiego – przewodniczący Rady Gminy Żurawica Lucjan Fac, w burmistrza Franciszka Dolińskiego – wiceprezydent Przemysłu dr Dariusz Iwaneczko, w prof. Aleksandra Kleczeńskiego – znany historyk dr Zdzisław Konieczny. Całość poprowadził dyrektor Polskiego Teatru Ludowego we Lwowie

Zbigniew Chrzanowski. Temu nietypowemu przedstawieniu przyglądało się gromno członków i sympatyków TPN w Przemyślu, wśród których byli m.in. poseł na Sejm RP Piotr Tomański, przewodniczący Sejmiku Województwa Podkarpackiego Andrzej Matusiewicz, starosta Jan Pączek, wójt gminy Żurawica Janusz Szabaga, przewodniczący miejscowych stowarzyszeń i towarzystw (m.in. dr Stanisław Stępień i Krystyna Maresch-Knappek), a także przedstawiciele Uniwersytetów Jagiellońskiego i Rzeszowskiego oraz goście ze Lwowa. I jak przy zakładaniu TPN obecnych było około 50 gości, tak i po stu latach podobna liczbą lampką szampana i życzeniami pomyślności wprowadziła czcigodnego jubilata w setny rok działalności.

Biblioteka TPN była w lutym 2009 r. siedzibą dwóch inicjatyw organizowanych przez nauczycieli i uczniów I LO im. J. Słowackiego w Przemyślu przy współpracy z członkami Sekcji Humanistycznej TPN. 20 lutego odbyły się warsztaty naukowe dla uczestników projektu pod hasłem *Dlaczego Holocaust powinien być doświadczany przez młodzież? Tolerancja jako część systemu naszej wartości?* Dr Tomasz Pudłocki (asystent w Instytucie Historii UJ) prowadził zajęcia *Życie Żydów w I Gimnazjum im. J. Słowackiego do 1939 r.* (wykorzystując m.in. archiwalne zdjęcia i wspomnienia Alfreda Steinhardta, przedwojennego ucznia szkoły), mgr Adam Świątek (doktorant historii UJ) – *Galicja jako kraj wielokulturowy na przełomie XIX i XX w.* (z wykorzystaniem źródeł statystycznych oraz wspomnień z epoki), a mgr Wiktoria Kudela-Świątek (doktorantka historii UJ) – *Oral history – warsztaty treningowe. Wywiad ze świadkiem historii krok po kroku.* Trzy dni później młodzież uczestnicząca w projekcie w siedzibie biblioteki przeprowadziła wywiad z p. Joachimem Glettnerem, zaangażowanym w ratowanie materialnego dziedzictwa Żydów polskich w Przemyślu. Spotkania były częścią większego projektu, które wspólnie organizowały I LO im. J. Słowackiego w Przemyślu, Dobó Istvan Gimnazium w Egerze oraz IV Gimnazjum w Zagrzebiu.

Z inicjatywy Zarządu TPN 19 marca o godzinie 14.30 w sali wystawowej Zamku Kazimierzowskiego w Przemyślu odbyła się promocja publikacji archeologicznych, którą prowadziła przewodnicząca Sekcji Humanistycznej mgr Ewa Sosnowska. Prezentowano: „Rocznik Przemyski” 2008, t. 44, z. *Archeologia* oraz książkę Zbigniewa Pianowskiego i Michała Proksy, *Najstarsze budowle Przemyśla. Badania archeologiczno-architektoniczne do roku 2006*, Rzeszów 2008.

Największą inicjatywą podjętą w Roku Jubileuszowym była organizacja dużej konferencji z okazji 200. rocznicy urodzin Juliusza Słowackiego w dniach 2 i 3 kwietnia 2009 r. TPN, jako członek Podkarpackiego Komitetu Obchodów Roku Poety, był współorganizatorem zjazdu historyków literatury polskiej z całego kraju. Konferencja odbyła się w Przemyślu i Rzeszowie (szerzej na ten temat czytaj w sprawozdaniu: *2009 Rok – Rokiem Słowackiego w Polsce. Z działalności Podkarpackiego Komitetu Obchodów 200. Rocznicy Urodzin Poety*).

Tradycyjnie, jak co roku, dzięki współpracy z Kołem Naukowym Historyków Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie oraz Kołem Naukowym Historyków I Liceum Ogólnokształcącego im. Juliusza Słowackiego w Przemyślu w siedzibie TPN zorganizowano konferencję popularno-naukową „Między Wschodem

a Zachodem – oblicza historii na przestrzeni wieków. Cz. 3” w ramach cyklu „Cracovia-Premisilia: Spotkania Młodych z Historią” (tym razem w dniach 23-24 kwietnia). Prelegentami byli studenci historii UJ, dla których pierwszego dnia mgr Ewa Grin-Piszczyk przygotowała w Archiwum Państwowym pokaz archiwaliów. Studenci – członkowie KNHS UJ w liczbie 15 przyjechali pod opieką prezesa Jakuba Maciejewskiego i poza zwiedzaniem Przemyśla mieli również okazję zobaczyć park i zamek w Krasiczynie. Za całość organizacyjną ze strony TPN i za prowadzenie konferencji odpowiadał sekretarz Zarządu dr Tomasz Pudłocki.

Kulminacyjnym punktem głównego dnia obchodów stulecia TPN, które odbyły się 27 czerwca w gmachu Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej (muzeum powstało jako agenda TPN i w 2009 r. również obchodziło swoje stulecie), była konferencja naukowa zorganizowana i prowadzona przez dr hab. Jolantę Kamińską-Kwak pt. „Inteligencja polska na Kresach południowo-wschodnich Rzeczypospolitej jako forma organizacji «klasy umysłowej»”, pod patronatem prof. Barbary Kudryckiej, Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Wygłoszono następujące prelekcje: prof. dr hab. Jadwiga Hoff (Uniwersytet Rzeszowski), *Inteligencja galicyjska – niepokorna czy lojalna?*; dr hab. Jolanta Kamińska-Kwak, prof. UR, *Warstwa wiodąca czy zachowawcza. Inteligencja w województwie lwowskim (1918-1944)*; dr hab. Zdzisław Budzyński, prof. UR (Uniwersytet Rzeszowski i Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu), *Na rozdrożu. Inteligenci przemyscy i ich działania na rzecz TPN w latach powojennych*; mgr Józefa Kostek (Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej), *Przewaga ducha nad materią, czyli o skromnych początkach przemyskiego muzeum*. Konferencja została poprzedzona mszą św. w katedrze przemyskiej, którą z okazji stulecia TPN i MNZP odprawił JE ks. bp Adam Szal, oraz odsłonięciem pomnika Kazimierza Osińskiego – pomysłodawcy i współzałożyciela obu instytucji. Po zakończeniu konferencji członkowie TPN udali się na Cmentarz Główny przy ul. Słowackiego złożyć kwiaty i wieńce na grobach czołowych działaczy Towarzystwa, którzy zostali pochowani na tej nekropolii. Przewodnikami byli członkowie Zarządu. Obchody zakończył wspólny bankiet w restauracji hotelu „Gromada”.

Dnia 3 września o godz. 8.30 przed wejściem do I LO im. J. Słowackiego w Przemyślu uroczystie odsłonięto popiersie i tablicę Juliusza Słowackiego dłuta artysty Piotra Zbrożka. Czynności tej dokonali przewodniczący Komitetu Roku Słowackiego (w skład którego TPN wchodził) mgr Tomasz Dziurak i Prezydent Miasta Przemyśla Robert Choma (szerzej zob. sprawozdanie *2009 Rok – Rokiem Słowackiego w Polsce...*).

Najważniejszą inicjatywą podjętą przez Sekcję Pedagogiczno-Psychologiczną było zorganizowanie konferencji naukowej „Edukacja przedszkolna i szkolna niepełnosprawnych intelektualnie w Polsce a reforma oświatowa” (pod honorowym patronatem Prezydenta Miasta Przemyśla Roberta Chomy). Odbyła się ona 15 października w siedzibie Podkarpackiego Centrum Edukacji Nauczycieli, Oddział w Przemyślu, z inicjatywy przewodniczącej Sekcji mgr Ewy Świtek.

Sympatycy Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu (i wszyscy mieszkańcy Podkarpacia) mieli w dniu Wszystkich Świętych niecodzienną okazję wybrać się na

Cmentarz Główny – nie tylko na swoich nogach, ale dzięki falom radiowym. Zaraz po południowych wiadomościach w Radiu Rzeszów nadawano audycję Marka Cynkara *Zaduszki przemyskich naukowców*. Członkowie TPN: Lucjan Fac, Jacek Błoński, Waldemar Wiglusz, Grzegorz Poznański, Zdzisław Szeliga i Tomasz Pudłocki wraz z młodzieżą I LO im. J. Słowackiego zrzeszoną w Kole Naukowym Historyków (Filip Tarnawski – prezes KNH, Mikołaj Błoński, Tomasz Lubiński, Sylwia Majka i Tomasz Warunek) prowadzili radiosłuchaczy ścieżkami przemyskiej nekropolii. Wspominano patriotów, powstańców styczniowych, historyków, naukowców, księży związanych z Towarzystwem i zasłużonych dla miasta, podkreślając wyjątkowość opisywanych postaci. Oczywiście w półgodzinnej audycji nie sposób było wymienić wszystkich, których prochy spoczywają na Cmentarzu Głównym, dlatego mówiono tylko o niektórych, na przykład o K. Osińskim, ks. J. Kwolku, ks. T. Łękawskim, L. Tarnawskim, S. Majerskim, J. Smolce, T. Trelli, A. Gilewiczu czy F. Persowskim. Audycja miała nie tylko przypomnieć tych, o których pamięć powinna być zawsze trwała, ale i pokazać, że obecne pokolenia żyjących (tych starszych i tych młodszych) starają się kultywować etos postępowania najlepszych synów tej ziemi.

Dzięki współpracy z KNH I LO im. J. Słowackiego w Przemyśle zorganizowano konferencję naukową pt. „Działalność niepodległościowa w Przemyśle i regionie w latach 1908-1918”. Odbędzie się ona 13 listopada w auli I Liceum Ogólnokształcącego im. Juliusza Słowackiego w Przemyśle. Na sesję złożyły się następujące wystąpienia: Leszek Włodek (Instytut Kresów Wschodnich im. św. Brunona Bonifacego w Przemyśle), *Rola Przemyśla w walce skautingu o niepodległość Polski na Podkarpaciu w latach 1908-1918*; mgr Maciej Włodek (Instytut Kresów Wschodnich im. św. Brunona Bonifacego w Przemyśle), *Działalność niepodległościowa przemyskiego harcerstwa na przykładzie I Przemyskiej Drużyny Skautowej im. gen. Dezyderego Chłapowskiego 1908-1918*; Mateusz Staroń (student UMCS Lublin), *Przemyśl a Legiony Polskie*; dr Tomasz Pudłocki (UJ, TPN), *Działalność Polek w Przemyśle w okresie walk 1914-1918*; mgr Lucjan Fac (I LO, TPN), *„Odsiecz” w akcji*. Poza uczniami szkoły w sesji udział wzięli w charakterze publiczności członkowie TPN oraz innych organizacji i stowarzyszeń.

Z inicjatywy wiceprezesa TPN mgr. inż. Waldemara Wiglusza odbyły się w dniach 2-3 grudnia „Obchody 200. Rocznicy Obecności Rodu Pawlikowskich Na Ziemi Przemyskiej”. Pierwszego dnia w Pedagogicznej Bibliotece Wojewódzkiej w Przemyśle odbyła się sesja naukowa, na którą złożyły się następujące wystąpienia: mgr Dorothea Markocka (PBW), *Józef Gwałbert Pawlikowski (1793-1852) – mecenas, kolekcjoner, polityk i uczonec*; mgr Gerard Szczygieł (Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Medycznej), *Lela i Michał Pawlikowscy – ostatni Medyceusze*; mgr inż. Waldemar Wiglusz (TPN), *Dlaczego Pawlikowscy? W drugim dniu obchodów, które odbyły się w gmachu Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej, w ramach sesji naukowej „Kulturotwórcza rola Rodu Pawlikowskich z Medyki”, prowadzonej przez dr Martę Trojanowską, z referatami wystąpili: mgr Ewa Malicka (Biblioteka Jagiellońska w Krakowie), *Archiwum domowe Pawlikowskich. Historia i stan obecny*; mgr Beata Długajczyk (Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu), *Kontrowersje wokół przejęcia medycznej kolek-**

cji Pawlikowskich przez Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; mgr Natalia Filewicz (Lwowska Galeria Sztuki), Stepan Kostiuik (Biblioteka im. W. Stefanyka we Lwowie), *Miejsce i znaczenie kolekcji Pawlikowskich w zbiorach lwowskich*; mgr Dorota Markocka (Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Przemyślu), *Kolekcjonerstwo Józefa Gwalberta Pawlikowskiego*; dr hab. Jerzy Piórecki (Uniwersytet Rzeszowski), *Medyczne ogrody*; dr Jan Musiał (Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu, TPN), *„Lamus” w tece redakcyjnej Michała Pawlikowskiego*; dr Tomasz Pudłocki (UJ, TPN), *Rola i zaangażowanie polskich rodów ziemiańskich w życiu kulturalno-społecznym Przemyśla na przełomie XIX i XX wieku*. Dzień później, w Medyce, podczas kontynuacji obrad wystąpili: Kasper Pawlikowski, *Moja rodzinna Medyka, wspomnienia* oraz mgr Gerard Szczygieł (Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Medycznej), *Medyka dzisiaj i w przyszłości*.

Zakończenie Roku Jubileuszowego odbyło się 12 lutego 2010 r. w siedzibie TPN. Miała miejsce wówczas prezentacja publikacji Zdzisława Budzyńskiego oraz Jolanty Kamińskiej-Kwak, *Ponad podziałami. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyślu w latach 1909–2009*, Przemyśl 2009. Promocja monografii, która zgromadziła elitę miejscowego środowiska, służyła podsumowaniu rocznych obchodów – była czasem refleksji, ale i dyskusji o planach na przyszłość. Warto jednak zauważyć, że podczas tego roku, poza pięcioma zeszytami „Rocznika Przemyckiego” (*Archeologia, Historia Wojskowości, Literatura i Język, Historia, Nauki Przyrodnicze*) udało się wreszcie wydać pierwszy tom *Przemyckiego Słownika Biograficznego* (inicjatywy, która długie dziesięciolecie nie mogła doczekać się realizacji). Członkom towarzystwa dedykowana została obszerna książka sekretarza Zarządu (*Iskra światła czy kopcąca pochodnia? Inteligencja w Przemyślu w latach 1867-1939*, Kraków 2009), która – choć wydana nie przez TPN, lecz krakowskie wydawnictwo Historia Jagellonica – stała się podłożem do dyskusji o tradycjach i dziedzictwie miejscowych inteligentów oraz perspektywach na przyszłość. W kontekście jubileuszu TPN pytania te są jak najbardziej aktualne.

Można stwierdzić, że wielość i różnorodność inicjatyw podejmowanych w ramach jubileuszu stulecia TPN potwierdzają, że nadsańska instytucja naukowa nie tylko spełnia dobrze swoje zadanie strażnika pamięci pokoleń, ale i swoją działalnością zdecydowanie wykracza poza lokalne opłotki. Szeroko podjęta tematyka kresowa (głównie w kontekście relacji polsko-ukraińskich) i związane z nią problemy egzystencji na terytorium mieszanym etnicznie, religijnie i narodowościowo stanowią jedne z najważniejszych obszarów badawczych w pracach naukowych TPN. Ich owocem są wyniki badań publikowane nie tylko przez historyków, archeologów, historyków literatury, ale w kontekście współczesności – także przez pedagogów, socjologów, etnografów i przyrodników, których grupuje TPN.

